

Mitä venäjän kielelle tapahtuu?

M i h a i l K o p o t e v

Venäjän kieli on pilalla. Tästä kirjoitetaan aikakaus- ja sanomalehdissä, kiistellään duumassa ja kaduilla. Seuraavat sitaattit venäläisistä joukkotiedotusvälineistä kertovat aiheen herättämistä intohimoista:

Uusikielen vaarallisuus ei ole niinkään äidinkielenme sanaston, kieliopin ja tyylien suoranaisessa turmeltumisessa kuin siinä, että se synnyttää valheellisen tunteen kielen ja luovan sanankäytön vapautumisesta, mikä voi harhauttaa jopa niitä, joilla on absoluuttinen kielikorva (Az Bukin 2007).

Ei kannata sääliä niitä, jotka ovat tehneet kielen turmelemisesta ammattinsa. Antaa heidän löpötellä tuolla pilaantuneella kielellä kaikki alhaiset ajatuksensa ja verhota tekosensa pilaantuneeseen puheeseen ja puolustautua Jumalan edessä noine mätine sanoineen, kun heidän aikansa koittaa. (Šemšutšenko 2004.)

Minua [...] eivät hätkähdytä meidän päiviemme ”turmelukset” ja ”roskat” [...]. Jonkin ajan kulluttua, kuten olen kuullut opettajiltani, loistavilta rusisteilta ja slavisteilta, ”turmeltuneesta” tulee uusi normi, ja ”roskista” osa jää käyttöön [...] ja osa hylätään [...]. Kaikki nämä sanastolliset ja kieliopilliset muutokset ovat kielen luonnollista

elämää, järjestelmän hämmästyttävää itseorganisoitumista. (Sedakova 2008.)

Mielestäni kiistely kielen rappiosta on taistelua harhakuvia vastaan tai seurausta virheellisistä päätelmistä. Aivan kuten vilustuneen ihmisen pitää joskus niistää kunnolla normaalin hengityksen palauttamiseksi, niin myös kielenpuhujan pitäisi tajuta, että sanaliitto ”kielen rappio” tarkoittaa sanallista räkää, ja pyrkiä tarmokkaasti ja kainostelematta pääsemään siitä eroon. (Gusejnov 2006.)

Mutta mitä venäjän kielelle on itse asiassa tapahtumassa? Onko tällaiselle kiihkoilulle perusteita? Mitä keinoja nykyaikaisella kielitieteellä on tarjottavanaan ongelman ratkaisemiseksi? Tämä artikkeli pyrkii vastaamaan näihin kysymyksiin. Ensimmäisessä osassa tarkastellaan keskeisimpiä nyky-venäjässä tapahtuvia muutoksia. Toisessa osassa esitellään kielen sosiaalisia muutosmekanismeja ja kirjakielen asemaa. Viimeisessä osassa esitellään välineitä, joiden avulla lingvisti voi analysoida Venäjällä syntyneitä kielitilannetta.

Kielen muutokset

Venäjän kieli muuttuu. Harrastelijalingvisti arvottaa usein tällaiset muutokset negatiivisesti ja kutsuu rappioksi usein sellaisiakin ilmiöitä, joilla on tiukasti ajateltuna vain välillinen suhde kieleen. ”Kielen rappio” ei johda järjestelmän tuhoon. Jos muutoksia tapahtuukin, niin ne eivät ole niin suuria kuin menneinä aikoina. Venäjän kielen pitkässä historiassa on tapahtunut myös todella suuria mullistuksia, joista esitän vain yhden esimerkin. 1400-lukuun mennessä mui-

	aooristi	imperfekti	perfekti	pluskvamperfekti
Yks. 1. p.	стахъ	стахъ	есмь сталь (-а, -о)	бѣхъ сталь (-а, -о)
Yks. 2. p.	ста	сташе	еси сталь (-а, -о)	бѣше сталь (-а, -о)
Yks. 3. p.	ста	сташе	есть сталь (-а, -о)	бѣше сталь (-а, -о)
Mon. 1. p.	стахомъ	стахомъ	есмь стали (-ы, -а)	бѣхомъ стали (-ы, -а)
Mon. 2. p.	стасте	стасте	есте стали (-ы, -а)	бѣстѣ стали (-ы, -а)
Mon. 3. p.	сташа	стаху(тъ)	стаху(тъ) (-ы, -а)	бѣху(тъ) стали (-ы, -а)
Duaal. 1. p.	стаховѣ	стаховѣ	есвѣ стала (-ѣ, -ѣ)	бѣховѣ стала (-ѣ, -ѣ)
Duaal. 2. p.	стаста	стаста	еста стала (-ѣ, -ѣ)	бѣста стала (-ѣ, -ѣ)
Duaal. 3. p.	стаста	стаста	еста стала (-ѣ, -ѣ)	бѣста стала (-ѣ, -ѣ)

naisvenäjän aikamuotojärjestelmä muuttui perin pohjin, kun neljä menneen ajan muotoa (aooristi, imperfekti, perfekti ja pluskvamperfekti) korvautuivat yhdellä, liittoaikamuodoissa käytetyllä л-partisiipilla (esim. *стал, читал, видел*) joka vakiintui nykyvenäjän ainoaksi menneen ajan muodoksi (ks. taulukko).

Nykyään menneen ajan taivutuksesta on jäljellä vain neljä muotoa: *стал, стала, стало, стали*. Tähän muutokseen verrattuna tämänhetkiset muutokset eivät vaikuta kovin merkittävältä. Lisäksi suurin osa niistä on kytköksissä kielenkäyttöön ja kielenhuoltoon (ve. *культура речи*). Monien sanojen käyttöalue on laajentunut, ja kokonaiset kielelliset kerrostumat ovat saaneet uuden aseman. Niiden olemassaolo on joko tunnustettu, tai ne on päinvastoin poistettu jokapäiväisestä kielenkäytöstä. Monille harrastelijalingvisteille nimenomaan uudissanat ovat huomattavin ja selvin osoitus kielen muutoksista. Tämä on ymmärrettävää, sillä sanastohan reagoi nopeimmin yhteiskunnallisiin muutoksiin, koska uusia ilmiöitä pitää nimetä jollakin tavoin. Myös päinvastaista tapahtuu: esimerkiksi mainoksissa esiintyvien uusien sanojen ja ilmausten kautta

ihmiset tutustuvat uusiin ilmiöihin. Kaikki tämä johtaa siihen, että sanasto osoittautuu erottuvimmaksi kielen tasoksi. Dynaamisimmat ja silmiinpistävimät muutokset tapahtuvat nimenomaan sanastossa. Tutkijat ovat panneet merkille suuren joukon muutosilmiöitä, joista tärkeimmät on lueteltu alla¹.

Nykyvenäjässä vanhentuneita leksemejä ollaan ottamassa uudelleen käyttöön. Esimerkiksi sanat ”предприниматель” (*yrittäjä*), ”Дума” (*kansanedustuslaitos*), ”архиереи” (*piispa*) ja ”господин” (*herra*) ovat palanneet venäjään keskiluokkaisten arvojen ja ortodoksisen uskonnon rehabilitoinnin myötä. Päinvastainen prosessi liittyy Neuvostoliittoon liittyvän sanaston (ve. *советизмы*) asteittaiseen häviämiseen. Vaikka jotkin neuvostoaikaiset käytännöt ovatkin palanneet nyky-Venäjän retoriikkaan, tuolle aikakaudelle leimallisten sanojen ja ilmausten paluu on tuskin mahdollista. Esimerkiksi sanat ”паёк” (*muona-annos*) ja ”большевик” (*bolsevikki*) ovat mennyttä aikaa. Jotkin sanoista säilyvät kielessä, mutta ne menettävät osan merkityksestään: ”номенклатура” (*nomenklatuura, valtaeliitti*) on menettänyt puolue-eliitti-merki-

tyksensä ja ”советский” (*neuvostoliittolainen*) on menettänyt myönteiset konnotaationsa, kun taas ”буржуазный” (*porvarillinen, keskiluokkainen*) on menettänyt paheksuntaa herättäneet konnotaationsa jne.

Varmasti suurin uusista sanaryhmistä on nykymaailman reaaliot, jotka ovat tulleet moniin kieliin – myös venäjään – ennen kaikkea englannista. Tällaisia sanoja ovat muun muassa ”пиар” (eng. & suom. *PR*), ”флешка” (eng. *flashcard*, suom. *muistitikku*), ”моби́ла” (eng. *mobile [phone]*, suom. *kännykkä*) jne. Kaikki uudet sanat eivät toki tule englanninkielisestä maailmasta. Suomesta on lainattu nykyvenäjään esimerkiksi yleisnimi ”но́кия” (*Nokia*). Loituma-kansanmusiikkiyhtyeen esittämästä Ievan polkasta on venäläiseen puhekieleen siirtynyt muutamia ilmauksia, joita monet venäläiset pitävät suomalaisina: ”як цуп цоп” (*sekamelska, hullunmylly*), ”порвать каридолу” (*revähdyttää*). Molempien ilmausten taustalla on vääristellysti esitetty muka-suomenkielinen fraasi ”Jatsu tsappari dikkali dallan”². Edellä mainittuun muutokseen liittyvät myös ne sanat ja ilmaukset, joita pidettiin aikaisemmin eksoottisina ja kielen periferiaan kuuluvina. Niiden aktiiviseen käyttöön on myötävaikuttanut tutustuminen uusiin maihin, minkä seurauksena ne usein menettävät negatiiviset konnotaationsa. Suomesta lainattua sauna-sanaa ei enää koeta eksoottiseksi ja sen käyttö on laajentunut huomattavasti. Sama koskee myös muista kielistä lainattuja sanoja ”попкорн” (*popkorni*), ”суши” (*sushi*), ”гамбургер” (*hampurilainen*), ”хиджаб” (*hijab*) jne.

Vuonna 1986 kuultiin neuvostoliittolais-amerikkalaisessa televisioshowssa lausahdus ”Neuvostoliitossa ei ole seksiä”, joka muodostui Neuvostoliitossa lentäväksi lauseeksi. Ainakin kielen suhteen se oli totta. Neuvostoliitossa ei ollut yleisesti hyväksyttyä tapaa puhua seksuaalisista aiheista. Niiden nimeämistä varten oli vain kaksi keinoa: säädytön (ts. kielletty, tabu) ja lääketieteellinen, ja molemmat olivat olemassa vain kirjakielen periferiassa. Nyky-Venäjällä tilanne on muuttunut. Aikaisemmin täysin tabuina

pidetyt ja vaietut käytännöt – sekä kielelliset että yhteiskunnalliset – ovat tulleet avoimiksi. Tämä on johtanut niihin liittyvän sanaston käytön yleistymiseen ja uusien merkitysten syntyyn. Venäjään ovat tulleet esimerkiksi sanat ””бойфренд” (eng. *boy-friend*) ja ”гей”, (eng. *gay*). Kielen periferiasta on otettu uudestaan käyttöön sanat ”розовый” (merkityksessä *lesbo*) ja ”голубой” (merkityksessä *homo*). Monille sanoille on kehittynyt seksuaaliseen elämään liittyviä merkityksiä. Niinpä verbiä ”трахать(ся)” käytetään nykyään lähes yksinomaan merkityksessä ’olla sukupuoliyhteydessä’ ja verbiä ”кончить” ilman eksplisiittisesti ilmaistua objektia merkityksessä ’saada orgasmi’.

Käyttöalueen laajentuminen ei ole tyypillistä pelkästään intiimisuhteista puhuttaessa vaan myös muilla alueilla, jotka olivat aikaisemmin kiellettyjä virallisessa kulttuurissa. Merkittävin niistä lienee muutos säädyttömien sanojen asemassa.³ Vielä 30 vuotta sitten niiden käyttöä säänneltiin melko tiukoilla kielloilla, eikä niitä saanut käyttää esimerkiksi molemmista sukupuolista koostuvassa ryhmässä. Nykyään säädyttömiä sanoja käytetään venäjässä paljon vapaammin sekä nuorison että vanhempien väestöryhmien keskuudessa. Myös rikollisten slangia voidaan pitää esimerkkinä sanastoryhmästä, jonka käyttöalue on laajentunut. Monien aikaisemmin marginaalisten sanojen ja niiden yksittäisten merkitysten käyttöalue on laajentunut: замочить (’tappa’, kirjaimellisesti ’kastella’), лимон (’miljoona’, kirjaimellisesti ’sitruuna’), разборка (’välienselvittely’, usein aseellinen).

Mainitsen vielä kaksi ilmiötä, jotka ovat melko marginaalisia, mutta jotka ovat mielenkiintoisia siksi, että ne tapahtuvat sellaisilla kielen alueilla, joilla muutokset ovat erittäin hitaita. Ensimmäinen ilmiö on uuden pronominiuodon ilmestyminen. Pronominille я (minä) on ilmaantunut uusi muoto я (minä) on ilmaantunut uusi muoto я, jota käytetään muotojen ’мне’, ’меня’ (minulle, minua) asemesta ja myös substantiivina merkityksessä ’puhuja/subjekti’. Esimerkiksi:

Мну (=мне) купили куртку (Minulle ostettiin takki)

Мну (=я) хочет гулять (Haluan kuljeskella)

Edellä mainittu muoto esiintyy vain hyvin suppeassa nuorison alakulttuurissa, mutta mielenkiintoista tässä on se, että muutos koskee pronomini-morfologiaa, jossa edelliset muutokset tapahtuivat useita vuosisatoja sitten.

Myös toinen esimerkki on perifeeriseltä alueelta. Kyse on uuden oikeinkirjoituskonvention leviämisestä, joka tunnetaan Venäjällä nimellä ”albanskij jazyk” tai ”jazyk podonkov”⁴. Alla on esimerkki albanskij jazykilla kirjoitetusta tekstikatkelmasta:

Сразу хачю вас ашарашыть, дарагие друзья!
Вашь депламираваный далбайоп Сантехнег
Иоганн гираически пагип, нахуй!

Suomalaisittain teksti voisi näyttää vaikkapa seuraavanlaiselta:

OMG, meizi halüü heti kärk33 iha v44 san00,
et v C dip10miurp0 Ju\$\$i on potka55u tyhjää
tyyfixxäästi!

Uuden ortografian keskeisin erityispiirre on sen asettuminen olemassa olevaa normia vastaan, mikä vaatii sen käyttäjältä koulussa opittujen oikeinkirjoitussääntöjen hyvää hallintaa. Uuden kirjoitusjärjestelmän periaatteena on rikkoa kaikkia mahdollisia oikeinkirjoitussääntöjä. Esimerkiksi kirjoitusasu *жи/шш* sijasta kirjoitetaan *жы/шы*, *я:n* sijasta *ÿa*, painoton *o* kirjoitetaan *a*-kirjaimella, adverbit kirjoitetaan yhteen jne. On syytä huomata, että oikeinkirjoitus ei sinänsä ole kielen itsenäinen taso vaan ainoastaan sen kirjallinen ilmenemismuoto. Tässä mielessä oikeinkirjoitusnormien muuttuminen ei ole tiukasti ajateltuna kielen muutosta. Kuitenkin ilmiön levinneisyys ja sen synnyttämä yhteiskunnallinen reaktio aiheuttavat sen, että ilmiötä ei voi sivuuttaa kielellisiä muutoksia tarkasteltaessa.

Edellä esitetyt esimerkit osoittavat, että venäjän kieli muuttuu. Uusia sanoja ja uusia idiomeja

syntyy, joskus jopa uusia morfologisia muotoja. Näiden muutosten nopeus tai suuruusluokka ei ole kuitenkaan kasvanut 1700- tai 1800-lukuihin verrattuna. Merkittävimmät muutokset eivät tapahdu nk. systemaattisilla kielen tasoilla, esimerkiksi morfologiassa tai syntaksissa. Muutokset koskevat pääasiassa kielenkäyttöä: syntyy uusia kielenkäytön alueita, aikaisemmin marginaalisina pidetyt ilmiöt yleistyvät, tyyli-rekistereiden väliset suhteet muuttuvat ja uusia kielellisiä käytänteitä syntyy. Venäjän kielen instituutin kielenhuolto-osaston johtaja A. D. Šmeljov kirjoittaa tästä seuraavasti:

Ajatus, että viimeisten kymmenen vuoden aikana venäjän kieli on muuttunut perinpohjaisesti, on levinnyt laajalti kaikkiin kansankerroksiin. Useimmiten nämä muutokset tulkitaan ”kielen turmeltumiseksi”. [...] Monet lingvistit, jotka pitävät havaintoja kielen muuttumisesta oikeina, ovat kuitenkin sitä mieltä, että ei ole perusteita puhua ”kielen turmeltumisesta” tai edes radikaaleista muutoksista, sillä vaikka puhekuulttuurin ja kielenhallinnan taso laskeekin, kieli itsessään on pysynyt ”suurena ja mahtavana”. (Šmeljov 2005, 18.)

Normin vai kielenkäytön muutoksia?

Kielen muuttuminen on sen luontainen piirre. Kielenmuutosta käsittelevässä teoriassa, joka tunnetaan nimellä ”näkymättömän käden teoria”⁵, on tapana olettaa, että kielen kehitys ei ole teleologinen prosessi, joka johtaisi johonkin määrättyyn päämäärään, esimerkiksi täydellisen kielen syntyyn. Tämän teorian näkökulmasta kieli määrittellään perusolemukseltaan ”kolmannen tyypin ilmiöksi” erotuksena luonnollisista ja keinotekoisista prosesseista. Luonnollisia ja keinotekoisia prosesseja ovat esimerkiksi kiven hajoaminen ja talon rakentaminen. Kolmannen tyypin ilmiö voidaan määrittellä sellaiseksi suunnittelemattomaksi tulokseksi, joka on kollektiivisten ja samankaltaisten toimien summa. Esimerkiksi edellä kuvattua muutosta

muinaisvenäjän menneen ajan järjestelmässä ei suunnitellut kukaan ruhtinas, eikä se aiheutunut kielijärjestelmän epästabiiliudesta:

Näkyttömän käden teoria tulkitsee [...] kolmannen tyypin ilmiön kausaaliseksi seuraukseksi yksittäisistä toiminnoista, joilla on vähintäänkin osittain samankaltaiset päämäärät (Keller 1990, 96–97).

Tällaiset ilmiöt ovat usein sosiaalisten muutosten pohjana, ja ne myös ohjaavat niitä kielellisiä muutoksia, jotka ovat tyypillisiä mille tahansa kielelle missä tahansa kehitysvaiheessa. Venäjän kielitilannetta eivät määrittele itse muutokset vaan suhtautuminen uusien ilmiöiden legitimointiin erityisen sosiaalisen instrumentin avulla. Alempana osoitan, että ”kielen rappio” tarkoittaa itse asiassa neuvostolingvistiikassa kehitetyn ”literaturnyj jazyk” (kirjakieli) -konstruktion purkamista.

Kirjakielen käsitettä ei ole olemassa kaikissa kielissä. Esimerkiksi englannissa käytetään termiä *standard language*, saksassa termiä *Standardsprache* ja suomessa termiä *yleiskieli*. Neuvostoliittolainen traditio määrittelee kuitenkin kirjakielelle erityisiä sosiaalisia funktioita:

Kirjakieli on keskeisin, murteiden yläpuolella oleva kielen olemassaolon muoto, jolle on tyypillistä enemmän tai vähemmän tietoisesti aikaansaatu hioutuneisuus, polyfunktionalisuus, tyylillinen monimuotoisuus ja pyrkimys normatiivisuuteen. *Kielen olemassaolon korkeimpana muotona* kirjakieli muodostaa kulttuurisen ja sosiaalisen statuksensa puolesta vastakohtan alueellisille murteille ja kaupunkilaisten arkipuhekielille. (Guhman 1990, 270; kursivointi M.K.)

Neuvostoliittolaisessa kielitieteessä kirjakielikäsitteen taustalla oli vallanpitäjien yleinen pyrkimys toteuttaa tiukkaa kielipolitiikkaa. ”Kielen rakentaminen” oli tärkeä osa ”neuvostoihmisen taontaa”, ja se koski venäjän lisäksi myös muita Neuvostoliiton alueella käytettyjä kieliä (ks. Vahtin & Golovko 2004). Pyrkimys kielelliseen

yhtenäistämiseen ilmeni selvimmin Stalinin aikana vallinneessa N.J. Marrin kehittämässä kielitieteellisessä suuntauksessa, joka tunnettiin nimellä ”*novoje utšeniže o jazыke*” (uusi kielitiede). Tämän suuntauksen pohjalta perusteltiin tarve siirtyä yhteen ainoaan yleismaailmalliseen kommunistiseen kieleen, jonka perustana olisi luonnollisesti venäjä. Tämä utopistinen projekti ei voinut tietenkään toteutua, mutta monet muut paljon pätevämmät lingvistit, esimerkiksi V.V. Vinogradov, G.O. Vinokur, D.N. Ušakov jne., ottivat osaa kirjakieliteorian kehittämiseen. Tässä mielessä kirjakielen keskeisimmän teoreettikon, akateemikko V.V. Vinogradovin, asenne on tyypillinen:

Aikaisemmista kehitysvaiheista poiketen valankumouksen jälkeisessä venäjän kielessä ei ole tapahtunut hajoamista, sen sosiaalinen ja murteellinen eriytyminen ei ole lisääntynyt eikä murteiden määrä ole lisääntynyt. Päinvastoin yhdistävät tendenssit ovat tulleet selvästi esille ja on tapahtunut yleiskansallista venäjän kielen yhtenäistymistä. (Vinogradov 1978, 64; julkaistu ensimmäisen kerran vuonna 1940.)

Käytännössä tämä kielipolitiikka johti sellaisen sanakirjojen luomiseen, joissa ei pelkästään kuvattu kieltä vaan myös annettiin preskriptiivisiä ohjeita sen käytöstä.⁶ Ehkäpä tunnetuimpana esimerkkinä tällaisesta ajattelutavasta voi mainita D.N. Ušakovin toimittaman sanakirjan, joka julkaistiin vuosina 1938–1940. Esimerkiksi symbolismi määriteltiin kyseisessä sanakirjassa seuraavasti:

1800-luvun lopulta 1900-luvun alkupuolelle esiintynyt taidesuuntaus, joka heijasti porvariston rappiollista ja taantumuksellista mielialaa ja joka taiteen keinoin pyrki luomaan kokemusten ja mielikuvien symboleja.

On ymmärrettävää, että tällaisten määritelmien päämääränä oli kontrolloida ajattelua sanojen ja niiden käytön avulla. Valaisevana esimerkkinä kielen siistimisestä voi mainita

myös säädyttömän ja rivon sanaston tukahduttamisen. Esimerkiksi V. I. Dalin sanakirja *Slovar živogo velikoruskogo jazyka* julkaistiin uudestaan neuvostoaikana ilman säädyttömiä sanoja. Tällainen sensurointipyrkimys selittää myös sen, miksi Martti Kuusisen toimittama suosittu Venäjä-suomi-suursanakirja julkaistiin Venäjällä supistetussa muodossa. Mutta on mahdollonta käsittää, miksi Max Vasmerin venäjän kielen etymologisesta sanakirjasta karsittiin pois sopimattomiksi koettuja vanhoja venäläisiä sanoja, vaikka sanakirja oli tarkoitettu ainoastaan asiantuntijoille. Vastaavanlaista kontrollia esiintyi myös muiden sanakirjojen kohdalla. Esimerkkinä voi mainita sanakirjan *Slovar udarenij dlja rabotnikov radio i televidenija*, jossa sanojen ääntämisvarianttien monimuotoisuus supistettiin yhteen muotoon, joka ei aina ollut edes käytettyin.

Yksi tärkeimmistä keinoista kontrolloida kieltä oli lukutaidottomuuden poistamiseksi perustettu liike ja painettujen joukkotiedotusvälineiden roolin kasvattaminen. Tšekan mallin mukaisesti nimetty Yleisvenäläinen lukutaidottomuuden poistamisen erityiskomissio (VTšKLB) ja muut organisaatiot onnistuivat kymmenessä vuodessa opettamaan luku- ja kirjoitustaidon noin kymmenelle miljoonalle aikuiselle. Tällä työllä oli epäilemättä sivistyksellistä arvoa, ja propagandan tärkeimpänä välineenä toimi painettu sana. Aikuisia varten luotiin erityisiä aapisia ja sanomalehtitekstit alistettiin sensuurille⁷. Kuten E.V. Markasova kirjoittaa:

1920-luvulla muodostui itseään ruokkiva kehä: lehtien kieli (lehti uuden normatiivisuuden mallina), aapisten kieli (sanomalehtityylin mukainen temaattinen ja leksikaalinen jäsenitys, sanomalehtien käyttö oppimateriaalina), lehtien kieli (osallistuminen lehdistön toimintaan merkinä erityistä sivistyneisyydestä ja osallisuudesta valtion hallintoon) (Markasova 2006, 231).

Kaiken kaikkiaan voidaan sanoa, että heti vallankumouksen jälkeen kielestä tuli yksi valtiollisen kontrollin kohteista. Kirjakieli sai

vähitellen yhä arvostetumman aseman, jota vahvistettiin sanakirjojen ja joukkotiedotusvälineiden avulla. Kodifoidun kirjakielen hallinta tarkoitti sosiaalisesti arvostettuun ryhmään kuulumista. Logosentrinen neuvostoyhteiskunta kehitti kokonaisen järjestelmän sanoista, joiden perusteella kirjakieltä taitavat voitiin erottaa muista kielenpuhujista.⁸ Tämän politiikan hinta oli kova, sillä se johti murteiden aseman heikkenemiseen, monimuotoisuuden vähentymiseen ja preskriptiivisen leksikografian syntymiseen. Viimeksi mainittu säätelä sitä, mitä muotoja pidettiin oikeina ja mitkä muodot katsottiin ”vääriksi”, ”sopimattomiksi” jne.

On toki sanottava, että sinänsä standardikielen aseman korostaminen ei ole ainutlaatuista. Samankaltainen tilanne oli Venäjällä jo 1700-luvulla (ks. Živov 1986). Keskiajan jälkeen monet kansakunnat päätyivät murteiden pohjalta laadittavan yhteisen kirjakielen luomiseen, mikä oli yhteydessä kirkollisten kielten (latinan tai kirkkoslaavin) roolin vähenemiseen. V.M. Živov kuvaa kielen standardisointimekanismeja seuraavasti:

Uudella ajalla kielen sosiaalisen toimimisen ehtona oli sen yksiköiden (foneettisten, morfologisten, syntaktisten ja leksikaalisten) jaottelemisen standardin mukaisiin ja standardista poikkeaviin. Kielistandardi on meritokraattisen yhteiskunnan tärkein sosiokulttuurinen instituutio, joka muiden kulttuuristen instituutioiden ohella mahdollistaa sosiaalisten valtasuhteiden uusintamisen. Kielistandardin hallinnan aste suhteuttaa yksilön aseman sosiaaliseen hierarkiaan, joten kielistandardin hallintaa voidaan kutsua Pierre Bourdieun tavoin yhdeksi tärkeimmäksi symbolisen pääoman muodostajaksi (Živov 2005, 175; samassa teoksessa Živov tarkastelee myös kielellisen normin muutoksen sosiaalisia mekanismeja).

Eri maissa voidaan kuitenkin huomata merkittäviä eroja kodifioinnin mekanismeissa ja standardin välittämisessä. Esimerkiksi Yhdysvalloissa suhtautuminen variaatioon on historiallisista syistä erittäin suvaitsevaista.

Ranskassa taas puritaaninen suhtautuminen kieleen on ollut perinteisesti hyvin vahvaa. Tässä mielessä Suomen tilanne on mielenkiintoinen, sillä yleiskielen, puhekielen ja murteiden välillä on huomattavia eroja. Yleiskielen asema ei ole julkisessa kielenkäytössä korkeampi kuin murteiden tai puhekielen asema. Kouluissa opettajat voivat käyttää oppitunneilla omaa murrettaan. Murteellista puhetta voi kuulla televisiolähe-tyksissä ja murretekstejä voi lukea esimerkiksi kirjoista ja lehdistä. Helsingin kaupunki ylläpitää Internet-sivuja stadin slangilla, jonka erottavat yleissuomesta ruotsin-, englannin- ja venäjänkieliset lainasanat. Kaikkea tätä voidaan tarkastella eräänlaisena ekologisena liikkeenä, jonka tavoitteena on monimuotoisuuden säilyttäminen. Näin ollen kielellistä standardia pidetään murteiden pohjalta laadittuna varianttina, jonka tarvetta tai tärkeyttä ei luonnollisestikaan kiistetä (venäläisten ja suomalaisten suhtautumisesta kielelliseen vaihteluun on kirjoittanut muun muassa Mustajoki, 2004).

Neuvostoliittolaisen ja suomalaisen kielitilanteen ero ei ole kielistandardin esiintymisessä tai puuttumisessa, vaan ”normin” sosiaalisessa statuksessa ja sen muodostumisen tavoissa. Neuvostoliitossa kielimuodot ryhmiteltiin hierarkiaksi, jonka huipulla oli kirjakieli (”kielen olemassaolon korkein muoto”) ja alhaalla tukahdutetut murteet ja muut standardista poikkeavat kielimuodot. Itse asiassa neuvostovallan kielipolitiikka erosi vain vähän monilla muilla aloilla toteutetuista toimenpiteistä: pääoma (tässä tapauksessa symbolinen) oli pakkolunastettu ja luetteloitu ja sitä tarjottiin neuvostoihmisille säännösteltynä. Kontrolli ja määräykset olivat neuvostoliittolaisen kielitodellisuuden vallitseva käytäntö, joka valtasi sekä aapiset että sanakirjat.⁹

Nykyaikana venäjän kirjakielen asema on muuttumassa. Venäjä elää kielellisten käytänteiden muutoksen aikaa. Päätoimijan eli valtion väliaikainen poistuminen areenoilta johti neuvosto-aikeisten diskurssikäytänteiden devalvoitumiseen, ja ne herättävät nyky-yhteiskunnassa joko jyrkkää vastustusta tai toiveita paluusta entiseen

(ks. tarkemmin Gorham, 2006; Ryazanova-Clarke, 2006). Voidaankin sanoa, että nyky-Venäjän kielelliset maisemat ovat kuin suoraan Klondyken kultakuumeen ajoilta: kullankaivajien tavoin ihmiset ryntäävät muuttamaan joko omaansa tai ryhmänsä kielellistä tyyliä ja yrittävät näin osua juuri siihen kultasuoneen, joka tekisi heistä jonkin muista erottuvan ja arvostetun diskurssin käyttäjiä, olipa tuo diskurssi sitten byrokraattien käyttämää rikollislangia tai Internet-käyttäjien uutta oikeinkirjoitusnormia. 2000-luvulla pelureiden joukkoon on palannut myös valtio. Putinilainen holhoavuus näkyy monissa valtion hankkeissa, joista tärkeimmiksi ovat nousseet Laki Venäjän federaation valtiollisesta kielestä (Zakon o gosudarstvennom jazyke Rossijskoi federatsii)¹⁰, valtiollisen Russki jazyk -ohjelman hyväksyminen, venäjän ortografiauudistuksesta käyty keskustelu ja uudistuksen torjunta. Näitä byrokraattisia toimia ei voi kuitenkaan verrata tehokkuutensa suhteen neuvostovallan toteuttamiin toimiin, joten on turha odottaa, että uuden yhtenäisen kielistandardin laatiminen tapahtuisi nopeasti.¹¹

Kaiken kaikkiaan nykyvenäjä kielellisenä järjestelmänä on nykyään varsin stabiili. Aktiiviset prosessit tapahtuvat kielenkäytön alueella. Epäröinnin ja horjunnan aikakausi johtaa epäilemättä uusien kielellisten normien ilmaantumiseen ja päättyy uusien puhevarianttien syntyyn. Näiden ”sekundaaristen murteiden” ilmaantumisen pitäisi johtaa uuteen kielen yhtenäistämiseen, mutta sitä ei pitäisi toteuttaa vanhoin neuvostokeinoin.

Lingvistin asema

Entä mikä on lingvistien rooli nyky-Venäjällä? Pitäisikö lingvistien puolustaa preskriptiivistä lähestymistapaa ja ottaa käyttöön sen pehmeämpiä muotoja, kuten on tehty esimerkiksi Ranskassa? Vai onko lingvistin tehtävä ainoastaan kuvata tapahtuvaa, kuten Yhdysvalloissa tai Suomessa on tapana tehdä? Pitäisikö leksikografin ottaa huomioon kaikki olemassa olevat sananmuodot vai pitäytyä ”kirjakielen puhujien” normissa?

Rusistiikalla on edessään valinnan ajat. Se voi joko säilyttää neuvostoideologian mukaisen lähestymistavan tai asettua kiinnostuneen havainnoijan asemaan ja varustautua uuteen tehtävään uusin välinein. Tässä havainnoijan asemassa se voisi vaikuttaa kielen kehitykseen antamalla tarkkoja ja täsmällisiä arvioita tiukkojen ohjeiden sijaan.

Nykykielitieteessä on eri suuntauksia, mutta monista lähestymistavoista ja metodeista vain yksi voi auttaa löytämään vastauksia tässä artikkelissa esitettyihin kysymyksiin. Kyse on korpuslingvistiikasta, jolla on ollut vahva vaikutus kielitieteeseen ja joka joskus yhdistetään jälkichomskylaiseen kielentutkimukseen. Korpuslingvistiikka tarjoaa uusia keinoja myös kielelliseen normiin liittyvien kysymysten ratkaisemiseksi. Nykyaikaiset korpuksat mahdollistavat kielellisten prosessien nopean ja luotettavan analysoinnin, mukaan lukien myös mikrotason muutokset, jotka voivat tapahtua muutamien kuukausien kuluessa. Osaan kysymyksistä voi vastata melkein pä mikä tahansa tekstijoukon pohjalta, mutta viimeisten vuosikymmenten aikana termille *korpus* on vakiintunut suppeampi merkitys:

Satunnaisista teksteistä poiketen korpuksella tarkoitetaan nykylingvistiikassa tietokoneen avulla käsiteltävissä olevaa, kooltaan rajattua tekstijoukkoa, joka on koottu siten, että se mahdollisimman hyvin edustaa tarkasteltavana olevaa kielimuotoa (McEnery & Wilson 1996, 24).

Edellä mainitussa merkityksessä korpuksen on täytettävä seuraavat kriteerit (McEnery & Wilson 1996, 21):

- otanta ja edustavuus (korpuksen on oltava riittävän laaja ja edustettava koostumukseltaan kaikkia kielen rekistereitä tai sen tiettyä osaa);
- rajallinen koko (korpus voi olla kooltaan kuinka iso tahansa, mutta tilastotieteellisten analyysimetodien käyttämiseksi sen on kuitenkin oltava äärellinen);
- tietokoneen avulla käsiteltävä muoto (korpuksen

on oltava elektroninen, jotta työskentely sen kanssa olisi mahdollisimman automatisoitua);

- standardoitu viittausjärjestelmä (korpuksen formaatin, tiedostotyyppin ja lingvistisen koodauksen on oltava etukäteen suunniteltu ja sitä on käytettävä johdonmukaisesti koko korpuksessa, jotta korpuksen tiedot olisivat keskenään yhdenmukaisia).

Slaavilaisten kielten kohdalla korpustekstien koostaminen on ollut viime aikoihin asti hidasta. Tilanne on kuitenkin nopeasti muuttumassa. Nykyään on jo olemassa tai ollaan parhaillaan luomassa suuria määriä venäjänkielisiä tekstikorpuksia. Niistä keskeisimpinä voi pitää Venäjän kielen kansallista korpusta (Natsionalnyi korpus russkogo jazyka, www.ruscorpora.ru) ja Integrum-tiedonhakuportaalia (www.integrum.ru), vaikka Integrumin aineistoa ei olekaan koottu yllä esiteltyjen kriteerien mukaisesti. Korpuslingvistit lähtevät ajatuksesta, että korpuksiin tallentuneet kielelliset ilmiöt heijastavat välittömästi kielenkäyttöä:

Korpus ei ole normatiivinen hakuteos, sillä korpuksessa kieli ei heijastu sellaisena kuin sen *pitäisi olla* kuvauksen laatijan näkökulmasta, vaan sellaisena, jollaisena se todellisuudessa *esiintyy* (Plungian 2005, 15; vrt. Mustajoki 1988).

Korpus tutkimusten avulla suuri osa kiperistä ja yhteiskunnallisesti tärkeistä kielellisistä kysymyksistä voidaan ratkaista tilastotieteellisesti kattavan materiaalin pohjalta ja välttää näin subjektiivisiin arvioihin ja kielellisiin intohimoihin liittyvät virheet. Alla on esiteltynä joitakin esimerkkejä tästä lähestymistavasta.

1. Venäjässä genetiivimuodot tyyppiä (много) народа ja (много) народу (*paljon ihmisiä*) esiintyvät rinnakkain. Niiden käyttöä selvittänyt korpusanalyysi on osoittanut, että normatiivisten kielioppien ohjeet eivät vastaa muotojen todellista käyttöä. (ks. Mustajoki & Pussinen 2006.)

2. Monien lainasanojen oikeinkirjoitusmuoto ei ole vakiintunut. Esimerkiksi sanan 'kiinteistövälittäjä' vastineena esiintyvät rinnakkaisuudet

риелтера, риэлтера, риэлтора ja риэлтора (*kiinteistövälittäjä*). Korpusten avulla näiden varianttien käyttöä on mahdollista seurata ja oikeinkirjoitustraditiot huomioon ottaen voidaan suosittaa muotoa ”риэлтор”.

3. Korpusten avulla voidaan löytää nopeasti vanhoille sanoille ilmaantuneita uusia merkityksiä. Esimerkiksi sana кенгуру (*kenguru*) voi tarkoittaa australialaisen eläimen lisäksi myös vauvan kantoreppua.

4. Tuleeko artikkelin alussa mainitun ”albanian kielen” piirteistä osa yleiskieltä, jos niitä aletaan käyttää muissakin teksteissä? Korpusten avulla voidaan osoittaa, että osa kyseisistä piirteistä on jo levinnyt Internet-viestinnän ulkopuolelle ja ilmaantunut lehtien sivuille ja puhuttuun kieleen (esimerkiksi ”фигаче” ilmaisee äärimmäistä hämmästyä; ”жесть” ilmaisee voimakkaita, shokeeraavia tunteita jne.).

Edellä mainitut esimerkit osoittavat, että rusistit ovat saaneet viimeisten vuosikymmenten aikana käyttöönsä tehokkaita ja nykyaikaisia analyysivälineitä, joiden avulla kielen kehitystä voidaan arvioida nopeasti. Niiden käyttöönotto ja kirjakieliteorian vaikutuspiiristä irtautuminen mahdollistavat yhdessä sen, että kysymyksiin venäjän kielen todellisista muutoksista voidaan vastata ilman hysteriaa ja hurmahenkisyyttä. Tämän lisäksi on tärkeää ottaa huomioon, että melkein sadan vuoden ajan venäläistä yhteiskun-

taa (myös lingvistejä) kasvatettiin erittäin ”pre-skriptiivisessä” hengessä. Näin ollen tarvitaan valtavasti työtä, jotta yhteiskunnan psykologiset stereotyypit voitaisiin murtaa.¹²

Edellä sanotun perusteella artikkelin alussa esitettyyn kysymykseen ”Mitä venäjän kielelle tapahtuu?” voi vastata: ”Ei mitään huolestuttavaa” Se ei ole menossa pilalle tai kuolemassa. Tapahtuneita muutoksia voi kuvata hyvin näkymättömän käden teorian pohjalta, ja ne eivät johda mihinkään määrättyyn päämäärään saati katastrofiin. Nykyisiä muutoksia ei voi edes pitää merkittävänä venäjän kielen historiassa. Kuten sosialismin aikakaudella myös nyt kielelliset käytänteet muuttuvat ja valtion kontrollin aste muuttuu. Neuvostoaikaisista kielenkäytön strategioista vapauduttuaan kieliyhteisö on synnyttänyt vaistonvaraisesti suuren määrän uusia normeja, jotka ajautuvat keskenään konfliktiin, yhdistyvät ja ovat vuorovaikutuksessa. Tämä johtaa todennäköisesti uuden tyylijärjestelmän ja kielellisen standardin syntyyn. Tässä tilanteessa lingvistin tehtävänä on käytössään olevien välineiden avulla seurata huolellisesti näitä prosesseja, ja jos yhteiskunnallinen tarve vaatii, antaa niitä koskevia suosituksia ja asiantuntija-arvioita.

*Venäjän kielestä suomentanut
Merja Pikkarainen*

Viitteet

- 1 Ks. Ryazanova-Clarke & Wade 1999, Ryazanova-Clarke 2002, Krongauz 2007.
- 2 Suomessa laulu tunnetaan juuri Ievan polkka -nimisenä, sen sijaan ”Jatsu tsappari” -ilmausta ei juurikaan tunneta. Google löytää 36700 esiintymää fraasille ”yê ôôî ôî”, kun taas fraasille ”Jatsu tsappari” vain 678, joista osa on venäjänkielillä sivuilla.
- 3 On ymmärrettävää, että alkuperältään tämän ryhmän sanat liittyvät ihmiskehon alapään asioihin, mutta nykyään niitä käytetään suurimmaksi osin

kuvaannollisissa merkityksissä.

- 4 Venäläisellä ”albanian kielellä” ei ole mitään suhdetta todelliseen albanian kieleen. Oikeinkirjoitustyyppi sai nimensä sen jälkeen kun eräs www.livejournal.com -sivuston bloggaaja arvioi venäjänkielisen tekstin väärin albaniankieliseksi (ks. tarkemmin Šapovalova 2008).
- 5 Teoria on saanut nimensä R. Kellerin kirjan metaforisesti muotoillusta alaotsikosta Sprachwandel. Von der unsichtbaren Hand in der Sprache (Keller 1990). Teoria perustuu amerikkalaisen poliit-

- tisen filosofin Robert Nozickin ajatuksiin.
- 6 Esitän yhden selkeän esimerkin, joka ei liity suoraan kieleen, mutta joka demonstroi vallanpitäjien poikkeuksellisen huolellista suhtautumista sanakirjoihin. Lavrenti Berijan kuoleman jälkeen kaikille suuren neuvostoensyklopedian tilaajille lähetettiin ohjeet, joissa määrättiin vaihtamaan Berijasta kertonut artikkeli Beringinsalmi-artikkeliin.
  - 7 Tämän ymmärsivät mainiosti myös uuden maan johtajat: ”Sanomalehti ei ole ainoastaan kollektiivinen propagandisti ja kollektiivinen agitaattori, vaan myös kollektiivinen organisaattori” (Lenin, 1967, 11). Sanomalehtien painosmäärä kasvoi vuodesta 1922 vuoteen 1929 mennessä miljoonasta 13 miljoonaan kapaleeseen (ks. Miljukov, 1995, 444–450).
  - 8 Myöhäisneuvostoliittolaisen normin puhujan tuli tietää vähintään seuraavat asiat: sana ”kofe” (kahvi) on suvultaan maskuliini, verbin ”zvonit” (soittaa) oikea paino, verbiparin ”nadevat-odevat” (pukea jotakin-pukea joku) oikea valinta, imperfektiivisen aspektin verbiä ”ložit” ei ole olemassakaan (položit-verbin pari on klast-verbi) jne.
  - 9 Oli toki olemassa myös monia neuvostovastaisia liikkeitä: kiroilevan keittiöintelligentsijan protestista Aleksandr Solženitsynin *Russki slovar jazykovogo rassirenija* -ohjelmaan (1990), jotka toivat neuvostovaltaa edeltäneen kielellisen kerrostuman uudelleen esille.
  - 10 Lain 3. pykälä sanoo: ”Venäjän federaation virallisen kielen asemassa käytettävän nykyvenäjän kirjakielen normien, venäjän kielen ortografian ja välimerkkien käyttösääntöjen vahvistamisjärjestyksen määrittelee Venäjän federaation hallitus”.
  - 11 Uuden standardin luomista on vaikeuttanut myös se, että Neuvostoliiton hajoamisen myötä Venäjän rajojen ulkopuolelle on syntynyt merkittäviä venäjänkielisiä yhteisöjä, joiden edustajat jatkavat venäjän kielen käyttöä ja jotka eivät usein osaa mitään muuta kieltä. Samanaikaisesti heihin eivät vaikuta normalisoimispyrkimykset, sillä he eivät kuulu enää vaikutusvaltaa nauttivien instituutioiden (kuten koululaitoksen ja kielenhuollon) potentiaaliseen vaikutuspiiriin.
  - 12 On kuitenkin sanottava, että nyky-Venäjällä käynnissä olevalla ”neuvostorenessanssin” aikakaudella mahdollisuudet katsantokantojen muutoksiin ovat vähentyneet. Tyypillistä tälle aikakaudelle on muun muassa se, että Venäjän tiedeakatemian ehdottama ja pitkään kypsytelty venäjän oikeinkirjoitusreformi torjuttiin venäjän kielen asemaa horjuttavana, ja vuonna 2005 hyväksytty laki venäjän kielen asemasta vahvisti entisestään preskriptiivista suhtautumista kieleen.

Lähteet

- Az Bukin (2007), Pri uslovii nalitšija perioda. – *Žurnalist* 18.07.2007.
- Gorham, M. (2006), Language Culture and National Identity in Post-Soviet Russia. – *Landslide of the Norm: Language Culture in Post-Soviet Russia*. Eds. Ingunn Lunde & Tine Roesen. Bergen: Dept. of Russian Studies, 18–30.
- Guhman, M.M. (1990), Literaturnyi jazyk. – *Lingvističeski entsiklopedičeski slovar*. Red. V. N. Jartsev. Moskva: Sovetskaja entsiklopedija, 270–271.
- Gusejnov, Gasan (2006), Žest tehnologija. – *Znamja* 4, 205–210.
- Keller, R. (1990), *Sprachwandel: Von der unsichtbaren Hand in der Sprache*. Tübingen: Francke.
- Krongaus, M. (2007), *Russki jazyk na grani nervnogo sryva*, Moskva: Znak.
- Lenin, V.I. (1967), Tšto delat? – *Polnoje sobranije sotšinenij*. 5. Moskva: Izdatelstvo političeskoj literatury, 1–13.
- McEnery, T., Wilson, A., (1996), *Corpus Linguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Miljukov, P.N. (1994), *Otšerki po istorii russkoj kultury*. 2. 2. Moskva: Progress.
- Mustajoki, A. (1998), O predmete i tseli lingvističeskih issledovanij. – *Jazyk: sistema i funkcionirovanije*. Moskva: Nauka, 170–181.
- Mustajoki, A. (2004), Tolerantnost v gosudarstvennoi jazykovoi politike i kommunikatsii. – *Kulturnyje praktiki tolerantnosti v retševoi kommunikatsii*. Red. N. A. Kupina & M.B. Homjakov. Jekaterinburg: Izdatelstvo Uralskogo universiteta, 87–99.
- Mustajoki, A., Pussinen, O. (2006), Potšemu narodu mnogo, ili novyje nabljudenija nad upotrebleni-

- jem vtorogo roditelnogo padeža v sovremennom rusckom jazyke. – *Integrum: tošnyje metody i gumanitarnyje nauki*. Red. G. Nikiporets-Takigava. Moskva: Letni sad, 50–75.
- Plungjan, V.A. (2005), Zatišem nužen Natsionalnyi korpus rusckogo jazyka? Neformalnoje vvedenije. – *Natsionalnyi korpus rusckogo jazyka: 2003–2005*. Moskva: Indrik, 6–20.
- Ryazanova-Clarke, L. (2002), Developments in the Russian Language in the Post-Soviet Period. – *The Journal of Communist Studies and Transition Politics* 18:1, 97–116.
- Ryazanova-Clarke, L. (2006), ‘The Crystallization of Structures’: Linguistic Culture in Putin’s Russia. – *Landslide of the Norm: Language Culture in Post-Soviet Russia*. Eds. Ingunn Lunde & Tine Roesen. Bergen: Dept. of Russian Studies, 31–63.
- Ryazanova-Clarke, L. & Wade, T. (1999), *The Russian Language Today*. London & New York: Routledge.
- Šapovalova, N. (2008), ORFO-art kak primer karnavalnogo obštšeniija v virtualnoi realnosti. – *Filologičeskije etjudy* 2:2. Saratov: Izdatelstvo Saratovskogo universiteta, 292–295.
- Sedakova, Olga (2008), Jazyk?... – *Znamja* 4, 205–213.
- Šemšutišenko, Vladimir (2004), Poet sam vybirajet sudbu... – *Moskva* 15.09.2004.
- Šmeljov, A.D. (2005), Ložnaja trevoga i podlinnaja beda. – *Otetšestvennyje zapiski* 2:23, 18–35.
- Vinogradov, V.V. (1978), Osnovnyje etapy istorii rusckogo jazyka. – *Izbrannyje trudy. Istorija rusckogo literaturnogo jazyka*. Red. N. I. Tolstoj. Moskva: Nauka, 10–64.
- Vahtin, N.B. & Golovko, E.V. (2004), *Sotsiolingvistika i sotsiologija jazyka*. Sankt-Peterburg: Gumanitarnaja akademija. Jevropejski universitet.
- Živov, V.M. (1996), *Jazyk i kultura v Rossii XVIII v.* Moskva: Jazyki rusckoi kultury.
- Živov, V.M. (2005), Jazyk i revolutsija. Rasmyšlenija nad staroi knigoi A. M. Selištševa. – *Otetšestvennyje zapiski* 2:23, 175–200.